

Prilog prikupljanju bibliografske građe za povijest Hrvata u Vojvodini od 1990. do 2002.

TOMISLAV ŽIGMANOV

Hrvatsko akademsko društvo, Subotica, Srbija i Crna Gora

U članku je prikupljena i obrađena bibliografska građa za suvremenu povijest Hrvata u Vojvodini u razdoblju od 1990. do 2002. Od 1990. godina započinje institucionalna razgradnja SFRJ te organizirano nastojanje hrvatske zajednice u Vojvodini da utvrdi svoj status u novim okolnostima. U tom je smislu zaokružen jedan povijesni proces organizacije Hrvata u Vojvodini.

Ključne riječi: Hrvati u Vojvodini, bibliografija, kraj 20. stoljeća

1. Uvodne napomene

Opće je poznato da je društveni život svake manjinske zajednice u suvremenom društvu puno bogatiji i složeniji u vlastitim izražavanjima od pravnog okvira u kojem boravi. Istina, vrlo često regulacija pravne provenijencije uveliko određuje društveni život manjinske zajednice. U tom smislu vrijedi i to da se upravo njime najčešće i "mjeri" njezin ne samo pravni status, već i aktualni društveni položaj, što se obično onda pretače u različita izvješća vladinih i nevladinih institucija i udruga, u kojima se referira na (ne)ostvarivanje ljudskih i manjinskih prava.

Pa ipak, više je nego jasno da se društveni život manjinske zajednice kao bogato pulsirajući ne može obuhvatno i cjelovito "zahvatiti" samo sagledavanjem koje primarno determinira pravna vizura, osobito fenomenu želimo pristupiti svestranije ili, pak, iz rakursa metodologija koje nalažu društvene ili povijesne znanosti. Drugim riječima, na stajalištu smo koje kazuje da jedna cjelovita opstojnost manjine u suvremenom društvu biva na raznolike načine, pa je stoga vrlo teško sva pitanja i probleme, sve aktivnosti, događaje i procese u manjinskim zajednicama, a i one druge koje su vanjske ali su od nekog značaja za manjinu, promatrati na način kako to određuju pravne norme, a što kao relativno dominantan oblik postoji u suvremenoj recepciji manjina.

Ovo posljednje izneseno napose vrijedi za hrvatsku manjinsku zajednicu u Vojvodini, budući da ona nema čak ni u elementarnome razvijene vlastite institucionalne pretpostavke za jedno ozbiljnije samotematiziranje, samo-

memoriranje i samorecepciju svojega postojanja.¹ I upravo zbog toga razloga, a za razliku od drugih vojvođanskih manjina, i nedostaju sociologijski, povijesni i drugi znanstveno utemeljeni napisi o Hrvatima u Vojvodini, osobito o njihovoj skorijoj povijesti. Stoga se i svaka obuhvatnija i svestranija slika o aktualnom povijesnom trenutku vojvođanskih Hrvata može graditi gotovo isključivo izvješćem o položaju i ostvarivanju ljudskih i manjinskih prava,² što zacijelo ne smije biti dovoljno. Pri tomu napominjemo da pravna vizura motrenja omogućuje da se spoznaju više neke vanjske karakteristike zajednice, zatim da se vidi kakav je položaj članova u danom društvu, te da se spozna s kojim se sve pravima i u kojem opsegu oni služe ili ne.

Naravno, jedan takav pristup elaboraciji aktualnog trenutka manjinskih zajednica posve je legitiman, ali on ne smije biti i jedini, osobito u slučaju ako se ravnamo spoznajom koja želi predmet zahvatiti cjelovitije i u jednoj povijesnoj dimenziji i perspektivi. Drugim riječima, tvrdimo da se načinom promatranja koje determinira pravo ne mogu spoznati i neki drugi aspekti u životu manjinskih zajednica: npr. sociološki ili kulturološki. Isto tako, i ono što se događa u zajednicama ostaje nespoznato, ne može se također ništa spoznati ni o sukobima, problemima i nadanjima, a malo će se moći znati i o tome kako se dolazi do ostvarenja određenih ideja i kako teku procesi u postizanju nečega... Jednostavno rečeno, promatranje i bilježenje ovih aspekata u životu manjinske zajednice pretpostavljaju drukčija mjerila i kriterije u praćenju, a što je onda u obliku dokumenata ili drugih materijalnih tragova smješteno negdje drugdje.

Stoga je, da bi se dobila cjelovita slika o aktualnome životu jedne manjinske zajednice i njezinoj suvremenoj povijesti, potrebno graditi pristupe i s drugih a ne samo pravnih polazišta. U tom slučaju se, a radi ostvarenja toga znanstvenoga cilja, kao nužno pokazuje potreba za "naslanjanjem" i na neku drugu građu, građu koja sadrži i drugovrsne činjenice o zajednici. I upravo to mi u ovoj radnji glede hrvatske zajednice i pokušavamo – zabilježiti i bibliografski obraditi jedan dio građe, i to one koja je značajna za suvremenu povijest vojvođanskih Hrvata. To prije nam se to čini potrebnim zato što u slučaju vojvođanskih Hrvata imamo velike deficite čak i u prostom bilježenju i memoriranju, a također u sabiranju i drugovrsnoj složenijoj obradi, pisanih tragova njihova društvena života.

U tom smislu, kao prvi korak u rješavanju toga velikoga nedostatka nametnula se potreba za elementarnim prikupljanjem, klasificiranjem i strukturiranjem za povijest hrvatske zajednice u Vojvodini relevantne građe. Građe u kojoj su zabilježeni događaji, ali i tumačeni procesi, objašnjavale se prilike, iskazivana očekivanja, iznošeni planovi i programi, najavljivane težnje... Dakako, takva građa je mnogovrsna, no mi smo se u ovom radu opredijelili

¹ O ovome problemu vidi šire u mojoj radnji *Biskup Budanović u zavičajnoj i nacionalnoj historiografiji*, u: *Zbornik radova o biskupu Lajči Budanoviću*, Subotica 2004., str. 295-323.

² Inače, o naravi tih izvješća te o načinu percepcije Hrvata u njima pisao sam u članku *Recepcija Hrvata u Vojvodini u izvješćima o položaju, ostvarivanju i kršenju ljudskih i manjinskih prava*, u: *Društvena istraživanja*, br. 72-73, Zagreb 2004., str. 891-910.

za obradu građe koja je bila *javno objavljivana*, zatim koja za vlastiti predmet ima upravo društveni život vojvođanskih Hrvata i koja po svojoj naravi izlazi izvan pravnog načina tretiranja njihova položaja.

Naravno, svjesni smo da s tako postavljenim ciljem nisu cjelovito i obuhvatno zabilježeni svi izvori koji su važni za povjesničara ili nekog drugog znanstvenika, budući da smo u radnji zabilježili samo ono što je javno objelodanjivano. No, to nama s ovim napisom, na kraju, ni nije izravni cilj. Pa ipak, rad s ovakvom intencijom čini nam se kao prvi nužni korak u procesu uspostave prostora vlastita memoriranja života Hrvata na ovim prostorima, barem kada je u pitanju suvremenost. Jer, tko je nekada htio bolje razumjeti sadašnju, aktualnu povijest hrvatske zajednice u Vojvodini te procese koji su se u zajednici događali u posljednjih dvanaestak godina neće moći, vjerojatno, zaobići većinu ovdje objavljenih jedinica. Sve one do sada na ovakav način i na jednom mjestu nisu bile dostupne kako široj tako i stručnoj javnosti, a napose onoj u Hrvatskoj, u kojoj se, recimo to tako, *incidentalno* tematizira hrvatstvo u Vojvodini.³

U prikupljanju ove bibliografske građe za suvremenu povijest Hrvata u Vojvodini u razdoblju od 1990. do 2002. godine ravnali smo se sljedećim glavnim kriterijima: prvo je vrijeme obuhvata – opredijelili smo se za naznačeno razdoblje zato što je 1990. godina bila godina institucionalne razgradnje SFRJ te godina početka organiziranih nastojanja u hrvatskoj zajednici na planu javnog zalaganja za vlastiti boljitak, a što je uveliko ostvareno u drugoj polovici 2002., kada je formaliziran osnutak Novinsko-izdavačke ustanove „Hrvatska riječ“, zatim je započeto obrazovanje na hrvatskom jeziku, a u prosincu mjesecu iste godine uspješno je održana i Elektorska skupština na kojoj je izabrano 35 vijećnika za Hrvatsko nacionalno vijeće. U tom smislu, čini se, zaokružen je jedan povijesni proces u vojvođanskih Hrvata. Druga je, pak, skupina kriterija za unos građe bila predmetna: da bi u radnji bila zabilježena knjiga, časopis, list ili napis morao se izravno odnositi na Hrvate ili biti neposredno povezan s Hrvatima u Vojvodini, imati ili veću informativnu vrijednost ili, pak, analitički razlagati ili kritički promišljati određeni aktualni problem u zajednici.⁴

Napominjemo još da smo se trudili ovu značajnu građu za povijest Hrvata u Vojvodini od 1990. do kraja 2002. iznositi kronološkim redoslijedom – onako kako je nastajala. Također, nastojali smo se da svaku jedinicu

³ Kako to stoji konkretno u sferi književnog stvaralaštva pisao sam u radnji „Suvremena književnost Hrvata u Vojvodini – između postojanja u bijelom prostoru i nepostojanja elementarne infrastrukture“, u: *Republika*, br. 9, Zagreb 2003., str. 105-117.

⁴ Glede pak mogućih pogrešaka ili drugovrskih manjkavosti, kazat ćemo da su one posljedica činjenice da je ova bibliografija plod rada jednog čovjeka, koji djeluje izvan bilo koje institucije i kojemu, usto, to nije bila profesionalna zadaća... Pa ipak, moguće nedostatke pokušali smo ispraviti brojnim konsultacijama, poglavito, s dr. Slavenom Bačićem i Josipom Temunovićem. Njima se ujedno ovim putem iskreno zahvaljujem na brojnim iznijetim primjedbama i sugestijama, koje sam u većini i ugradio u konačnu verziju ove radnje. No, svaki propust, netočnost ili neka druga manjkavost ide na račun autora. To osobito vrijedi kada je u pitanju *cjelovitost* u obuhvatu građe.

većeg opsega i značaja, osim osnovnih bibliografskih podataka (autor, naziv djela, gdje je objavljeno, grad i godina, te stranice na kojoj je napis objavljen), prati i kratki opis sadržaja. Na kraju, nismo se ponekad uzdržavali od iznošenja ocjena o izabranim jedinicima, zato što i to može biti od koristi kao vrijedan naputak za buduće istraživače.

Publikacije Hrvata u Vojvodini od 1990. do 2002.

Kriteriji za odabir napisa na određeni način najlakše je bio primjenjiv za sadržaje koji su po opsegu veći, to jest za knjige. Pri tome ističemo da je relativno mali broj knjiga koje smo unijeli u ovu bibliografiju, to jest koje za temu imaju društveni život hrvatske zajednice od 1990. do 2002. – tek ih je osam od ukupno 134 objavljene knjige.⁵ One nesumnjivo imaju značajnu dokumentarističku vrijednost kada se govori o suvremenoj povijesti hrvatske zajednice u Vojvodini, jer na jedan potpuniji način elaboriraju određeni problem ili fenomen. Među njima čak ih se pet bavi problemom nasilnog protjerivanja Hrvata iz Srijema početkom i sredinom 90-ih, dvije, pak, referiraju na dio kulturnog života Hrvata, a jedna za predmet ima društvenopovijesni problem – pitanje osporavanja nacionalnog identiteta bunjevačkih Hrvata. I osim ovih aspekata, ni jedan drugi problem vojvođanskih Hrvata nema knjigu kao proizvod tematizacije. Važno je još primijetiti da su, osim dvije, svih ostalih šest knjiga objavljene u Subotici te da su svi autori neposredno ili posredno povezani s Vojvodinom kao svojim zavičajem.

Isto tako, nije bilo većih teškoća u registriranju i obradi zbornika, godišnjaka i časopisa vojvođanskih Hrvata, budući da je i njih bilo malo. Zabilježili smo tek sedam jedinica: četiri zbornika, dva godišnjaka i jedan časopis, s ukupno 30 objavljenih svezaka. Napominjemo da su svi, osim jednog, objavljeni u Subotici. Oni su kao povijesni dokumenti značajni izvori podataka zato što se u njima piše opsežnije o nekim suvremenim događajima u vojvođanskih Hrvata, isto tako tim fenomenima se prilazi šire, a često su u napisima prisutni i analitički pristupi. Naravno, u časopisima se ne piše samo o događajima, nego i o drugim temama, ali one, po našem sudu najznačajnije koje izravno referiraju na suvremeni život Hrvata u Vojvodini, izdvojili smo i samostalno prikazali u trećem odjeljku ovog rada.

Na kraju, u ovom smo odjeljku donijeli i popis listova i glasila Hrvata u Vojvodini. Zabilježili smo ukupno šest listova, koji su imali različite uređivačke koncepcije, kvalitetu i pouzdanost novinskih napisa, dinamiku izlaženja, vrijeme postojanja. I ovdje vrijedi da je skoro sve vezano uz Suboticu: četiri lista su se ovdje objavljivali, a po jedan u Somboru i Zagrebu. Oni su kao izvori za suvremenu povijest Hrvata u Vojvodini značajni jer u većem opsegu bilježe „svakodnevicu“ i događaje od manjeg značaja u sferi politike, društva, kulture, premda su napisi kraći, ali ih je veći broj. U tom smislu,

⁵ Ovaj podatak crpimo na temelju mojih istraživanja, što će se pojaviti u knjizi *Prinosi za bibliografiju Hrvata u Vojvodini*, koja je u tisku.

i oni imaju veliku dokumentarnu vrijednost za suvremenu povijest Hrvata u Vojvodini, odnosno oni su "svjedoci" vremena.

2. 1. Monografske publikacije Hrvata u Vojvodini od 1990. do 2002.

1. Bičanić, Milan, *Srijem – krvavo krilo Hrvatske. Dokumenti i svjedočenja*, Mladost, Zagreb 1994., 368 str.

Knjiga za temu ima stradanje Hrvata u Srijemu početkom devedesetih godina prošlog stoljeća. Osim osvrta na bližu povijest (Drugi svjetski rat), autor, inače Hrvat iz vojvođanskog dijela Srijema, glavnicu teksta posvećuje prikazu političkih i ideologijskih prilika od kraja osamdesetih godina prošlog stoljeća, te ostvarivanju politike progona Hrvata u Srijemu početkom devedesetih godina. Predgovor je napisao Đuro Perica, a knjiga još sadrži i popis izbjeglih i prognanih srijemskih Hrvata koji su vezani uz događaje koji se u njoj opisuju (str. 343. – 361.), te bibliografske bilješke uz tekst. Ilustrirana je fotografijama. Ovo je djelo imalo i svoje II., prošireno izdanje: Bičanić, Milan, *Srijem – krvavo krilo Hrvatske. Dokumenti i svjedočenja*, II. dopunjeno izdanje, Kelemen, Osijek 1999., 424 str.

2. Kljajić, Marko, *Golubinci kroz povijest*, HRID, Subotica 1996., 132 str.

U većem dijelu ove monografije donose se najvažniji povijesni podaci o Golubincima, a u posljednjem dijelu knjige potanko se opisuju gena za i stvaranje društveno-ideologijskih predujeta za nasilno istjerivanje Hrvata, u razdoblju od 1991. do 1996. godine, koje je u ovom srijemskom mjestu bilo, na žalost, i te kako prisutno. Kljajić je u knjizi zabilježio da je iz Golubinaca za to vrijeme protiv svoje volje otišlo 855 osoba iz 220 obitelji u 32 grada u Hrvatskoj.

3. Kljajić, Marko, *Slankamen kroz povijest*, HRID, Subotica 1996., 268 str.

Osim dijela o povijesti, koji zauzima veći dio knjige, završni dio informativno govori o tragičnom vremenu izгона Hrvata iz Slankamena od 1991. do 1996. Ujedno, izlaganje prati i nekoliko vrijednih dokumenata koje je Katolička crkva izdavala glede skrnavljenja sakralnih objekata u Starom i Novom Slankamenu.

4. Kljajić, Marko, *Kako je umirao moj narod*, HRID, Subotica 1997., 470 str.

Nakon kratkog uvodnog dijela u kojemu se uokviruje tema i načelno otvara problem – „hrtkovački sindrom“ – progon Hrvata u Srijemu od 1991. do 1996., Kljajić u središnjem dijelu donosi, uz najvažnije zemljopisne i povijesne podatke i opise društveno-političkih (ne)prilika u srijemskim mjestima u kojima se događao „hrtkovački sindrom“, i pedantno urađene popise obitelji koje su sačinili katolički svećenici, koje su morale pod različitim vrstama pritisaka napustiti svoje domove iz srijemskih mjesta (Hrtkovci, Nikinci, Platičevo, Ruma, Irig, Vrdnik, Srijemska Mitrovica, Petrovaradin, Srijemska Kamenica, Beočin, Čerević, Srijemski Karlovci, Slankamen, Novi Banovci, Beška, Maradik, Inđija, Golubinci,

Stara Pazova, Zemun, Surčin, Šid, Sot, Morović, Erdevik, Kukujevci, Gibarac i Vašica). Nakon toga se donose pojedinosti iz života i djelovanja u tim vremenima mjesne Katoličke crkve, a nekoliko napisa govori i o crkvi u Bačkoj i Banatu. Veću informativnost, a vjerojatno i težinu povijesnog dokumenta, daje u knjizi tiskana korespondencija Katoličke crkve, napisi u novinama, fotografije o ovim tragičnim događajima.

5. Vereš, Tomo, *Bunjevačko pitanje danas*, Institut „Ivan Antunović“ i NIP „Subotičke novine“, Subotica 1997., 144 str.

Znanstveno se utemeljeno iznosi jedna suvisla građa o dulje vremena prisutnoj problematici nacionalne pripadnosti Bunjevaca u Bačkoj. Četrnaest članaka različitog opsega, podijeljeni su u ovoj knjizi u dvije tematske cjeline pod nazivom „Prvenstvo praktičnoga dijaloga“ i „Važnost teorijskoga dijaloga“. Istina, ne govori se u svakom članku o aktualnom problemu, ali je djelo za razumijevanje nekih aktualnih pitanja od presudnog značaja. Autor u procesu srbizacije i jugoslavenizacije Bunjevaca i Šokaca, koji je bio stalan u posljednjih pola stoljeća, istina s promjenjivim intenzitetom, nalazi najveću opasnost kako za sadašnji trenutak, tako i za budući opstanak bačkih Hrvata na ovim prostorima.

6. Miković, Milovan, *Život i smrt u gradu*, Izdavački odjel Katoličkog instituta za kulturu, povijest i duhovnost „Ivan Antunović“ i Hrvatsko akademsko društvo, Subotica 1999., 232 str.

Sadrži 16 književnih eseja koji za predmet tematiziranja imaju disperzivnu "zavičajnu" književnu problematiku – od kalendara i časopisa s kraja 19. i prve polovice 20. stoljeća, preko književnih ostvarenja pisaca sa sredine 20. stoljeća te sredine druge polovice istog stoljeća, dok nekoliko radnji za predmet imaju i aktualnu književnu produkciju iz devedesetih godina (Lazar Merković, Tomo Vereš, Vojislav Sekelj, Lazar Francišković).

7. Krmpotić, Lazar Ivan, *Umjetnost u tehnici slame*, Matica hrvatska, Zagreb, Subotica 2001., 126 str.

Monografska obrada fenomena likovnog stvaranja u tehnici slame prisutnog u bunjevačkih Hrvatica u Bačkoj, čiji se jedan dio odnosi i na razdoblje nakon 1990. Autor nije obradio fenomen u cjelini, služio se subjektivnim kriterijima u prosudbama, nije koristio svu raspoloživu literaturu ili građu. Predgovor potpisuje Juraj Baldani, a osim iznošenja povijesti, autor donosi i popis umjetnica, izložbi, udruženja, te izriče i svoje viđenje budućnosti ove umjetnosti. Knjiga još sadrži i bilješku o autoru te sažetak na engleskom jeziku.

8. Čapo Žmegač, Jasna, *Srijemski Hrvati*, Durieux, Zagreb 2002., 346 str.

U ovoj se etnološkoj studiji govori o sudbini protjeranih Hrvata iz vojvođanskog dijela Srijema u prvoj polovici devedesetih godina, koji su na trajan način osigurali vlastitu prisutnosti u Hrvatskoj, a što je pra-

tila i različita konfrontacija između „starosjedilaca i doseljenika“. Stoga autorica i stavlja težište na znanstvenu elaboraciju naravi i problema koji su pratili proces integracije ovih doseljenika u novu, nacionalno istu zajednicu, pri čemu se posebno prati interakcija srijemskih Hrvata s domicilnim stanovništvom u selima u okolici Virovitice. Osim znanstveno-teorijske utemeljenosti, knjiga ima u odličnu informativnu vrijednost na ovu temu. Ona još sadrži i dva dodatka: „Ekonomska djelatnost srijemskih Hrvata (stanje iz godine 1996.)“, te „Jezik i govor kao komponente i faktori identiteta“.

2. 2. Serijske publikacije Hrvata u Vojvodini

2. 2. 1. Zbornici, godišnjaci i časopisi

1. *Zbornik "Ivan Antunović"*, Institut "Ivan Antunović", br. 1, urednik: Lazar Ivan Krmpotić, Subotica 1990., 214 str.

Planirano je da bude godišnjak ove crkveno-kulturne institucije, te da piše o događajima i problemima iz crkvenog, vjerskog, kulturnog i društvenog života bačkih Hrvata. Prvi broj sadrži 20 književno-teorijskih, teoloških, povijesnih i kulturoloških radova i rasprava, koji su ranije bili pročitani na književnoj večeri i na Znanstvenom skupu, organiziranom 1988. u povodu obilježavanja 100 godina od smrti preporoditelja bačkih Hrvata Ivana Antunovića. Tekstovi većinom za temu imaju Antunovićev život i njegovo djelo.

2. *Zbornik "Ivan Antunović"*, Institut "Ivan Antunović", br. 2 - 3, urednik: Lazar Ivan Krmpotić, Subotica 1992., 268 str.

U dvobroju Zbornika su objavljena izlaganja s prvih i drugih „Bajskih razgovora“ (16. lipnja 1990. i 15 lipnja 1991.), koja za sadržaj imaju aktualne društvene i kulturne probleme bačkih Bunjevaca – pitanje kulturnog položaja, zatim jezika, školstva, političkog organiziranja, popisa pučanstva... Osim toga, u Zborniku se donose i prigodni tekstovi vezani uz određene jubileje kulturnih djelatnika (Balinta Vujkova, s. Fides Vidaković, Jakova Kopilovića i dr. Ante Sekulića), te radnja Bele Gabrića „Sonetni vijenac u hrvatskoj književnosti u Bačkoj“, kao i desetak sonečnih vijenaca.

3. *Zbornik „Ivan Antunović“*, Institut „Ivan Antunović“, br. 4 - 5, urednik: Lazar Ivan Krmpotić, Subotica 1994., 318 str.

Sadrži izlaganja s trećih "Bajskih razgovora" (15. lipnja 1993.), koji su za temu imali aktivnosti i planove hrvatskih institucija i organizacija u Mađarskoj i Bačkoj (str. 8. - 58.), te dvadesetak radnji koje su pročitane na osam književnih večeri, posvećenih književnom stvaralaštvu hrvatskih pisaca iz Subotice. Osim toga, Zbornik donosi i 30 pjesama iz aktualne književne produkcije bačkih Hrvata. Ovo je posljednje objavljena sveska *Zbornik "Ivan Antunović"*.

4. *Subotička Danica*, Župni ured sv. Terezije Avilske; glavni urednik: Stjepan Beretić, odgovorni urednici: Lazar Ivan Krmpotić (do 1994.), Stipan Bošnjak (1995. - 1997.) i Andrija Kopilović (od 1998.); Subotica 1990., 1991., 1992., 1993., 1994., od 1995. ima dodatak u naslovu i (*nova*), 1996., 1997., 1998., 1999., 2000., 2001., 2002., Subotica

Crkveno-narodni kalendar s tradicijom duljom od 120 godina, koji pripremaju i redovito od 1984. iz godine u godinu izdaju katolički svećenici Hrvati subotičke biskupije. Izrastao na tradiciji poznog prosvjetiteljstva i romantizma, ovaj kalendar je imao za cilj kršćansku prosvjetu puka i očuvanje nacionalnog identiteta. I danas *Subotička Danica* pokušava djelovati s tih pozicija, ali, dakako, poštujući promjene i zahtjeve duha vremena. U svakom se godišnjem svesku kalendara na 200 stranica u prosjeku objavljuju spisi raznolikog sadržaja: najveći broj članaka je vjerske provenijencije, zatim slijede priloge na etno-kulturalne i povijesne teme, te književni napisi. Svaki broj sadrži i priloge mladih, a u posljednje vrijeme ima i dio koji je namijenjen djeci. Osim bilježenja obljetnica značajnijih događaja i pojedinaca, *Danica* donosi i kroniku najvažnijih događaja iz crkvenog i narodnog života u protekloj godini.

5. *Godišnjak Kulturno-umjetničkog društva "Bunjevačko kolo" - Dužijanca '93*, KUD „Bunjevačko kolo“, urednik: Lazo Vojnić Hajduk, Subotica 1994., 72 str.

Prvi je i jedini objavljeni broj Godišnjaka ovoga najbrojnijeg i najutjecajnijeg kulturnog društva Hrvata u Vojvodini. Godišnjak je u cjelini posvećen svetkovini proslave uspješnog svršetka žetvenih radova – Dužijanci iz prošle, 1993. godine. Sadrži kratki osvrt na povijest svetkovanja i etimologiju pojma, te donosi detaljan prikaz svih 26 manifestacija "Dužijance '93". Na kraju ove publikacije nalazi se i kronologijski prikaz djelatnosti KUD-a „Bunjevačko kolo“ za 1993. godinu.

6. *Tjedan Hrvata iz Vojvodine*, Hrvatska matica iseljenika, urednik Hrvoje Salopek, Zagreb 1998., 116 str.

Ovaj zbornik sadrži dvadesetak kraćih napisa o povijesti, etnološkom naslijeđu, jeziku i književnosti, glazbenoj, likovnoj i sportskoj baštini, te političkom životu Hrvata u Vojvodini, koje potpisuju mahom autori iz Vojvodine. Inače, ova je monografija objavljena u povodu *Tjedna Hrvata iz Vojvodine*, manifestacije koja je održana u Zagrebu, od 15. do 21. lipnja 1998., pod pokroviteljstvom predsjednika Republike Hrvatske, a u organizaciji Hrvatske matice iseljenika.

7. *Klasje naših ravni*, časopis za književnost, umjetnost i znanost; nakladnici: HRID i Matica hrvatska; urednici: Bela Gabrić, Viktorija Grunčić i Lazar Merković (od 2002.), Subotica 1996. - 2002.

U navedenih sedam godišta objavljeno je 12 svezaka ovog časopisa nejednake kvalitete sadržaja. U početku se uredništvo najčešće nije ravnilo strožijim estetskim i znanstvenim kriterijima u politici objavljivanja radova, što je rezultiralo izostankom suradnje najznačajni-

jih književnih i znanstvenih stvaralaca, da bi se to promijenilo na bolje od 2002. godine. Osim što se objavljuju književni prilozi svih vrsta, u časopisu su također prisutni, ali u daleko manjem omjeru, i znanstveni radovi na povijesne, društvene i filozofske teme, a u posljednje vrijeme (također od 2002.) u časopisu se objavljuje i kronologija događaja koji su u vezi s Hrvatima u subotičkoj općini.

2. 2. 2. *Listovi i glasila vojvođanskih Hrvata*

1. *Bačko klasje*, vjersko-informativni list; nakladnik: Institut „Ivan Anutnović“; urednik: Lazar Ivan Krmpotić; Subotica

List je izlazio i prije 1990. u sklopu Katoličke crkve u subotičkoj biskupiji, nominalno je bio dvomjesečnik, a posljednji objavljeni broj je 78, to jest br. 6 za 1993., u svojoj 23. godini izlaza. Osim vjerskih i nabožnih sadržaja, u listu su objavljivani i napisi o crkvenim, društvenim, političkim i kulturnim fenomenima i događajima, a često, u vidu separata, i studije o povijesno-etnografskim temama bunjevačkih Hrvata te ovdašnjim hrvatskim književnim stvaraocima. Najviše su surađivali hrvatski svećenici iz subotičke biskupije, premda je bio otvoren i za laike.

2. *Glas Ravnice*, glasilo Demokratskog saveza Hrvata u Vojvodini; nakladnici: Demokratski savez Hrvata u Vojvodini i HRID; urednici: Ivan Poljaković (do broja 37.), Branko Melvinger (39. – 44.), Vesna Kljajić (45. – 64.) i Lidija Molcer (65. – 95. – 96.); Subotica

Prvo glasilo na hrvatskom jeziku u Vojvodini izvan crkve nakon 1956. počelo je izlaziti u drugoj polovici 1990. godine, nakon osnutka političke stranke Demokratskog saveza Hrvata u Vojvodini, koja je bila i nakladnik, a u različitim aranžmanima se realiziralo upravljanje i uređivanje: preko uredničkog savjeta, zatim s ravnateljem lista, do samo jedne osobe u vidu urednika, a dva broja su objavljena bez urednika (37. i 38.). Bio je mjesečnik, premda nije uvijek redovito izlazio. Uređivalo ga je više ljudi, tako da je mijenjao, čak i radikalno, uređivačku politiku, u čijoj je osnovi bilo, istina u najvećem dijelu od sredine 1994. pa nadalje, praćenje aktivnosti DSHV-a na cijelom teritoriju Vojvodine. Prestao je izlaziti u listopadu 1998., a objavljeno je 96 brojeva.

3. *Žig*, Subotički dvotjednik, nakladnici: Uj Het Nap i Hrvatski kulturni centar „Bunjevačko kolo“; urednici: Vojislav Sekelj i Tomislav Žigmanov (od broja 82. do 95.); Subotica

Prvi broj izašao je iz tiska 16. srpnja 1994. godine na 12 stranica, a ubrzo je, s ustaljivanjem i povećanjem broja suradnika, broj povećan na 16. Izlazio je, istina s manjima prekidima, do travnja 2001., a objavljeno je ukupno 111 brojeva, što ga je kandidiralo za list s najviše objavljenih brojeva do kraja 2002. Premda je bio "subotički dvotjednik", često su tematizirani i događaji od šireg značaja. Veći dio tema je posvećen društvenom životu i radu hrvatske zajednice u subotičkoj općini, a značaj-

no mjesto je posvećeno njihovoj kulturi. Njegovao je kritičko i neovisno novinarstvo, a deklarirao se kao "demokratski angažiran list".

4. *Zvonik*, Katolički list (mjesečnik), nakladnik: Rimokatolički župni ured sv. Roka; urednik: Andrija Anišić; Subotica

Drugi katolički list u Vojvodini koji izdaju hrvatski svećenici subotičke biskupije. Prvi broj je izišao u studenome 1994., a do kraja 2002. je objavljeno 98 brojeva i to je jedini list koji je imao kontinuirano izlaženje. U početku je izlazio na 12 stranica, da bi ubrzo prešao na 16, a ustalo se na 32 stranice. Osim različitog vjerskog štiva, te prikaza događaja iz crkvenog i vjerskog života, objavljuvani su i sadržaji o kulturnim, društvenim i političkim događajima, i to najviše bačkih Hrvata, a priloge potpisuju kako klerici tako i laici.

5. *Zov Srijema*, nakladnik: Zajednica prognanih i izbjeglih Hrvata iz Srijema, Bačke i Banata, urednik: Stjepan Rendulić, Zagreb

List je počeo izlaziti 1995. godine u Zagrebu, a objavljuje se pet brojeva godišnje, kao glasilo nakladnika. Osim vijesti o događajima koje priređuje Zajednica, te životu i radu prognanih i izbjeglih vojvođanskih Hrvata, mahom iz Srijema, u listu se objavljuju i likovni i literarni prilozi članova, a piše se i o događajima i ljudima s prostora s kojeg su otišli. Distribuirala se među članovima Zajednice, kao i uz pomoć srijemskih hrvatskih kulturnih udruga.

6. *Miroljub*, nakladnik: Hrvatsko kulturno-umjetničko društvo „Vladimir Nazor“, urednik: Josip Pekanović; Sombor

Tromjesečnik ove kulturne udruge počeo je izlaziti 1998. godine, a do kraja 2002. objavljeno je 20 brojeva. U listu, opsega najčešće 16 stranica A 4 formata, donose se informacije o radu i povijesti društva, te povijesti Hrvata u Somboru i njegovoj okolici. Tekstovi se objavljuju na hrvatskom jeziku, premda ima priloga i na dijalektu, a surađuju mahom članovi Društva.

3. Prilozi o Hrvatima u serijskim publikacijama

3. 1. Znanstveni i stručni članci o Hrvatima u Vojvodini od 1990. do 2002.

Na temelju do sada iznesenog u svezi s institucionalnim deficitima hrvatske zajednice u Vojvodini glede mogućnosti vlastite autorepcije (nepostojanje znanstvenih institucija, bibliografske prakse, suvremene nakladničke prakse), čini se jasnim zašto je teže bilo s prikupljanjem građe i s uređenjem bibliografije znanstvenih i stručnih članaka kojima je tema društveni život Hrvata u Vojvodini u naznačenom razdoblju, a koji su objavljeni u časopisnoj periodici, zbornicima ili su pak dijelovi nekih knjiga. Osim toga, to je i zato što su, s jedne strane, oni bili objavljuvani u vrlo različitim publikacijama i izdavani u raznim mjestima, a s druge strane nisu uvijek u cjeli-

ni posvećeni problemu hrvatske zajednice. To nas je natjeralo da se služimo i dodatnim kriterijem u odabiru: nije morao cijeli tekst biti posvećen nekom aktualnom problemu vojvođanskih Hrvata. U tom smislu, ovdje smo zabilježili i one radove i članke koji, među ostalim, obrađuju i Hrvate.

Držeći se tih kriterija, registrirali smo 23 znanstvena ili stručna članka, koji su različitog ne samo informativnog značenja, već i različitih znanstvenih dosega. Napisali ih je 15 autora, od kojih je 12 iz zajednice. Istina, njih četvero žive i rade u Hrvatskoj, dva su srpske nacionalnosti, a jedan je iz Hrvatske. Što se pak tiče mjesta objavljivanja, devet je radnji publicirano u Hrvatskoj, dvije u drugim državama, a 12 u Srbiji, od čega čak sedam u Subotici.

1. Vereš, Tomo, "O prvoj 'Bunjevačkoj Summi'", *Marulić* 4/1990, Zagreb 1990., str. 471. - 494. Isti je imao i poseban otisak u 200 primjeraka, a pretiskan je u Verešovoj knjizi *Bunjevačko pitanje danas*, str. 81. - 109.
Polemički napis o knjizi Ante Sekulića *Narodni život i običaji bačkih Bunjevaca*, JAZU, Zbornik za narodni život i običaje (...), knjiga 50, Zagreb 1986., u kojemu autor iznosi niz kritički primjedbi, upozorava na određene nedostatke i propuste, osobito one koje su važni za aktualnu situaciju i prilike bunjevačkih Hrvata.
2. Sekulić, Ante, "Oko istine o bačkim Bunjevcima", *Marulić* 6/1990, Zagreb 1990., str. 823. - 834.
Sekulićev odgovor u kojemu brani svoja stajališta, te odgovara na Verešove primjedbe koje je iznio u članku "O prvoj 'Bunjevačkoj Summi'".
3. Vereš, Tomo, "Prilog istini o bačkim Bunjevcima", *Marulić* 1/1991, Zagreb 1991., str. 94. - 106. Isti je imao i poseban otisak u 200 primjeraka, a pretiskan je u knjizi *Bunjevačko pitanje danas*, str. 110. - 126.
Nastavak polemike sa Sekulićem, to jest Verešov osvrt na njegov tekst *Oko istine o bačkim Bunjevcima*, u kojemu se dodatno argumentira u prilog iznesenih primjedaba, te obuhvatnije i snažnije obrazlaže vlastito stajalište.
4. Šterc, Stjepan, "Promjene nacionalnog sastava stanovništva istočne Slavonije, zapadnog Srijema i Bačke", *Glas ravnice*, br. 13, Subotica 1991., str. 4.-16.
U napisu ovaj demograf dokumentirano dokazuje da su na istočnom rubnom području hrvatskog etničkog prostora u 20. stoljeću bile na djelu različite radnje koje su bile u funkciji mijenjanja nacionalne strukture stanovništva. Ujedno se, analizom podataka iz popisa stanovništva u 20. stoljeću, prati stalno opadanje broja Hrvata.
5. Krmpotić, Lazar Ivan, "25. obljetnica osamostaljenja Subotičke biskupije (1968.-1993.)", *Subotička Danica*, Institut „Ivan Antunović“, Subotica 1992., str. 38. - 45.

Osim elaboracije povijesnog naslijeđa, prikazano je stanje kao i prilike nakon društvenih promjena početkom devedesetih u Katoličkoj crkvi u subotičkoj biskupiji, koja pokriva područje Bačke, osobito kroz prizmu vjernika hrvatske nacionalnosti.

6. Lutovac, Zoran, "Decembarski izbori 1992. i nacionalne manjine", *Gledišta* 1-6/1992, Beograd 1992., str. 114. - 119.

U radnji se tematiziraju rezultati izbora iz rakursa nacionalnih manjina, a u kontekstu toga se bilježe i rezultati koje je ostvario Demokratski savez Hrvata u Vojvodini.

7. Sekulić, Ante, "Sudbina bačkih Hrvata i moguća rješenja", *Hrvatski iseljenički zbornik*, Zagreb 1992., str. 160. - 166.

Autor analizira aktualnu situaciju i položaj u kojem se nalaze bački Hrvati te promišlja o mogućim pravednim i trajnim rješenjima njihova položaja.

8. Černelić, Milana, "Nastojanja da se bačkim Bunjevcima ospori pripadnost hrvatskom narodu", *Studia Ethnologica Croatica*, Vol. 6, Zagreb 1994., str. 85. - 103.

Dokumentirana studija o povijesti nastojanja da se ospori hrvatstvo Bunjevaca u Bačkoj, pri čemu autorica izdvaja tri glavne linije u tim procesima: a) neutraliziranje Bunjevaca isticanjem njihove posebnosti (oni su samo Bunjevci), zatim b) dopuštanje da mogu biti Srbi i Hrvati, uz naglasak da je bitno da su Južni Slaveni, te posljednje c) ideja da Bunjevci nisu Hrvati, već Srbi katoličke vjere.

9. Černelić, Milana, "Ethnic Changes in Voivodina in 20th Century with Special Reference to the Croats Bunjevci", *Ethnocultural processes in Central Europe in 20th Century*, Bratislava 1994., str. 55. - 86.

Autorica dokumentirano prati promjene etničkog sastava stanovništva u Vojvodini u cijelom 20. stoljeću, te bilježi i interpretira sve događaje koji su na to utjecali, a osobito je zanima kako se to odrazilo na vojvođanske Hrvate, ne samo na razini pokrajine, već i u manjim zemljopisnim regijama, te općinama i naseljima.

10. Lončarević, Juraj, "Povratak Srijema u hrvatski duhovni prostor", *15 dana* 1/1994, Zagreb 1994., str. 6. - 13.

Esej o naznačenim procesima integracije, s tim da se akcent stavlja na prostor vojvođanskog dijela Srijema, kao i pojedina mjesta: Petrovaradin, Zemun, Hrtkovci i dr.

11. Lutovac, Zoran, "Političko organizovanje nacionalnih manjina u SRJ", *Položaj manjina u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, SANU, Beograd 1996., str. 201. - 219.

U tekstu se cjelovito obrađuje pitanje političkog organiziranja svih manjina u SRJ, a o Hrvatima, to jest o aktivnostima Demokratskog saveza Hrvata u Vojvodini piše ukratko na str. 210. - 211.

12. Visković, Ivo, "Narodi koji su postali manjine – unutrašnji i međunarodni aspekti novog položaja Muslimana i Hrvata u SR Jugoslaviji", *Položaj manjina u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, SANU, Beograd 1996., str. 339. - 347.

U radu se prvi put znanstveno utemeljeno tematizira problem položaja Hrvata u SR Jugoslaviji, koji su nakon raspada SFRJ postali nacionalna manjina. Naime, oni su bili konstitutivni narod u socijalističkoj Jugoslaviji, da bi se, njezinim nestankom, našli u drukčijem položaju – položaju nacionalne manjine, i to nove manjine, što je onda uzrokovalo cijeli niz problema za građane hrvatske nacionalnosti. Autor je inače doktor pravnih znanosti, temi pristupa ideološki neutralno, a osim pitanja unutarnjeg zakonodavstva, poseže i za elaboracijom aspekata koje nameće međunarodno-pravni okvir.

13. Merković, Lazar, "Književnost Hrvata u Vojvodini poslije II. svjetskog rata", *Tjedan Hrvata iz Vojvodine*, uredio Hrvoje Salopek, Hrvatska matica iseljenika, Zagreb 1998., str. 64. - 78.

Premda se značajan dio teksta odnosi na vrijeme prije devedesetih godina, ipak se autor bavi i tim razdobljem, te je tako ovo prvi rad koji obrađuje aktualnu književnost Hrvata u Vojvodini. Osim odličnog metodskog pristupa, plijeni faktografija i informativnost napisa.

14. Skenderović, Bruno [Bačić, Slaven], "Formiranje nacionalne svijesti kod Bunjevaca u Bačkoj", *Marulić 3/1998*, Zagreb 1998., str. 478. - 490.

Prvi pokušaj da se na jedan cjelovit i znanstveno fundiran način progovori o problemima formiranja suvremene nacionalne svijesti u bačkih Bunjevaca, u čemu se, čini se, i uspjelo. Autor prikazuje društvene procese i pojave te navodi sve zapreke koje onemogućavaju ili na neki drugi, ali bitno negativan način utječu na konstituiranje nacionalne svijesti, u čemu nalazi presudan utjecaj različito asimilacijski usmjerenih političkih projekata, te nudi i određena rješenja.

15. "Hrvatske ustanove i udruge u Vojvodini", *Tjedan Hrvata iz Vojvodine*, uredio Hrvoje Salopek, Hrvatska matica iseljenika, Zagreb 1998., str. 89. - 110.

Sadrži najvažnije informacije i podatke o tada postojećim crkvenim, kulturnim i političkim organizacijama i institucijama vojvođanskih Hrvata.

16. Beretić, Stjepan, "Kako je dr. Matija Evetović gledao na narodnu pripadnost bačkih Bunjevaca i Šokaca", *Subotička danica (nova) za 2000.*, Subotica 1999., str. 241. - 258.

Ovaj članak povijesne provenijencije značajan je po tomu što pridonosi boljem razumijevanju aktualnog problema nacionalnog identiteta Bunjevaca i Šokaca, pri čemu autor iznosi stajališta da je za međuratnog bunjevačkog intelektualnog prvaka Matiju Evetovića bilo neupitno da su oni dio hrvatskog naroda.

17. Miković, Milovan, "O dekapitaciji, o mučnini, o mudrosti opstanka", *Subotička danica (nova) za 2000.*, Subotica, 1999., str. 217. - 223.

Rad je značajan zato što se u njoj prvi put ozbiljnije pokušava tematizirati pitanje maspoka u Subotici početkom sedamdesetih godina prošlog stoljeća, te problemi koji su iz toga proizašli, a odražavaju se na suvremeni život vojvođanskih Hrvata. Autor donosi i popis kulturnih zaposlenika i javnih djelatnika (više od 120) kojima je bilo tada zabranjeno javno djelovanje.

18. Žigmanov, Tomislav, "Između povijesne izgubljenosti i nesnalaženja u suvremenosti", *Hrvatska misao*, br. 17., Matica hrvatska, Sarajevo 2000., str. 195. - 201.

Autor esejistički, a na vrlo kritički način, elaborira aktualno stanje i prilike u kulturi Hrvata u Vojvodini, te polemički piše o nastojanjima na planu bunjevcizacije bačkih Hrvata.

19. Miković, Milovan, "Književnost Hrvata u Vojvodini", *Zbornik radova predavača Prve letnje multikulturne škole*, Specijalističke akademske studije, Novi Sad 2001., str. 161. - 173.

Premda se značajan dio teksta odnosi na cjelokupno povijesno naslijeđe književnosti Hrvata u Vojvodini, na kraju rada autor obrađuje i njihovu najnoviju književnost. Osim svojim opsegom, rad plijeni faktografijom.

20. Miković, Milovan, "Književnost Hrvata u Vojvodini – između jezika na kojem se piše i književnosti kojoj se pripada", *Rukovet*, br. 1-2-3. Subotica 2001., str. 31. - 38.

U radu se tematiziraju mahom društveni i organizacijski uvjeti pulsiranja hrvatske književnosti u Vojvodini u 20. stoljeću i problem jezika na kojemu su ovdašnji hrvatski književnici pisali. U posljednjem se dijelu elaborira i književni život u devedesetim godinama, a na kraju se donosi necjelovita, bibliografija poezije i proze vojvođanskih Hrvata.

21. Kovačević, Boško, "(Ne)svrstavanje Bunjevaca", *Etnicitet i civilitet*, Otvoreni univerzitet, Subotica 2002., str. 77. - 83.

U radu se okom politologa esejistički tematizira fenomen pluralnog identiteta i različitog opredjeljivanja bačkih Bunjevaca, pri čemu se ne donosi eksplicitno stajalište o ovom pitanju.

22. Runje, Dujo, "Očima statistike – Hrvati u Srbiji i Crnoj Gori od 1948. do 2000.", feljton u tjedniku *Subotičke novine*, Subotica, ožujak 2002., br. 9 (str. 16.), br. 10 (str. 16.), br. 11 (str. 16.), br. 12 (str. 16.), br. 13. (str. 18.).

Do sada najcjelovitija demografsko-statistička obraba opadanja broja Hrvata u SR Jugoslaviji. Znanstveno je fundirana, faktografski pouzdana, a način tumačenja ne inklinira ideološkim motivima.

23. Žigmanov, Tomislav, "Politika imenovanja nacionalnih manjina u Jugoslaviji/Srbiji – apstrakcija i svemožnost u službi razdora i asimilacije", *Kulturni i etnički identiteti u procesu globalizacije i regionalizaci-*

je Balkana, Jugoslovensko udruženje za naučno istraživanje religija, Niš 2002., str. 219. - 226.

Autora zanima narav politike imenovanja nacionalnih manjina u Srbiji nakon tzv. listopadskog prevrata i to u službenim stajalištima novih vlasti te u javnosti. Kristalizaciju te politike imenovanja nalazi u Zakonu o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, u kojem se izbjegava izravno imenovanje manjine. To se oštro podvrgava kritici, zato što se dopuštanjem ravnopravne opstojnosti i nacionalnih i subetničkih imena unosi razdor među manjine i tako vodi izravno u asimilaciju. Ovo je pitanje zbog politike odnarođivanja Hrvata koje su srbijanske vlasti počele realizirati osamdesetih godina 20. stoljeća, podupiranjem izgradnje bunjevačke "nacije".

3. 2. Kraći članci i značajniji novinski napisi o Hrvatima u Vojvodini

Naravno, najteže je bilo s priređivanjem bibliografije kraćih tekstova objavljivanih u godišnjacima i časopisima te duljih i relevantnijih novinskih napisa o Hrvatima u Vojvodini koji se odnose na naznačeno razdoblje. Njih smo, pak, pridodali u ovu građu za suvremenu povijest Hrvata u Vojvodini zato što smatramo da se i u njima nalaze važni "dijelovi" istine o životu hrvatske manjinske zajednice u Vojvodini. No, dodatni kriterij za odabir bio je sljedeći: osim što je u cjelini morao govoriti o Hrvatima, tekst je morao još govoriti i o nekom vrlo značajnom problemu ili događaju, i to bez obzira je li samo informativni ili analitički, kritički... Međutim, u načelu nismo izdvajali napise iz listova i glasila koje smo već bibliografski zabilježili, budući da se oni već posredno uzimaju u obzir, što nije bio slučaj s pojedinim tekstovima iz zbornika ili godišnjaka, jer smo iz njih izdvojili i zabilježili one najznačajnije.

Prema tim kriterijima, zabilježili smo 26 napisa od 16 autora. Većina ih je objavljena u Vojvodini, a jedan značaj broj i u časopisima koje ne uređuju Hrvati. Nenamjerno je ispalo da je većina napisa autorski vezana uz ljude iz zajednice, a od njih su ponajviše zastupljeni čelni ljudi pojedinih institucija i organizacija. To je jednostavno zato što o Hrvatima frekventnije gotovo nitko nije pisao, što ne mora u konačnici biti ni posve loše, budući da se na taj način događaji i procesi tumače iz zajednice.

1. Skenderović, Ivanka, "Bački Hrvati Bunjevci u popisima stanovništva", *Zbornik "Ivan Antunović"*, br. 2-3, Subotica 1992., str. 91. - 97.
2. Tonković, Bela, "DSHV - Jedna godina postojanja", *Zbornik "Ivan Antunović"*, br. 2-3, Subotica 1992., str. 78. - 83.
3. Vuković, Tomislav, "Kulturni položaj Bunjevaca u Bačkoj danas", *Zbornik "Ivan Antunović"*, br. 2-3, Subotica 1992., str. 29. - 34.
4. Krmpotić, Lazar Ivan, "Problematika hrvatskih nacionalnih manjina na crkvenom planu", *Zbornik "Ivan Antunović"*, br. 4-5, Subotica 1994., str. 41. - 47.

5. Poljaković, Ivan, "Manjine na ispitu – krizni period", završni dio feljtona koji je objavljivan *Glasu ravnice* (br. 40, str. 7., br. 41, str. 6., br. 43, str. 6., br. 44, str. 6., Subotica 1994.), a budući da je zabranjen u broju 45, objavljen je u *Žigu*, br. 7, Subotica 1994., str. 5.
6. "Dokumenti usvojeni na II. redovitoj skupštini DSHV" (*Dokument o odnosima DSHV i države, Dokument o situaciji Hrvata u Bačkoj, Srijemu i Banatu, Dokument o kulturnoj autonomiji Hrvata u SRJ, Dokument o odnosima DSHV – crkve i vjerske zajednice, Dokument o inicijativi DSHV za osnivanjem HNV u SRJ*), *Glas ravnice*, br. 39, Subotica 1994., str. 5. - 8.
7. Kopunović, Ana, "Izveštaj o radu Dobrotvorne zajednice 'Amor Vincit'", *Subotička Danica (nova)*, Župni ured sv. Terezije, Subotica 1995., str. 147. - 151.
8. Šram, Zlatko, "Hrvati: Bunjevci – Uzroci podjele", kratki napis o ovome problemu objavljen je u tri nastavka u *Žigu*, Subotica 1995., (br. 24, str. 4., br. 25, str. 5., br. 26, str. 4.).
9. Kukavica, Vesna, "Tjedan Hrvata iz Vojvodine", *Hrvatski iseljenički zbornik*, Hrvatska matica iseljenika, Zagreb 1998., str. 318. - 327.
10. Skenderović, Aleksandar, "Hrvati u Banatu danas", *Tjedan Hrvata iz Vojvodine*, Hrvatska matica iseljenika, Zagreb 1998., str. 78. - 79.
11. Vereš, Tomo, "Kako riješiti bunjevačko pitanje u Bačkoj", *Marulić*, br. 1, Zagreb 1998., str. 148. - 152.
12. Vereš, Tomo, "Položaj Hrvata u Vojvodini", *Marulić*, br. 6, Zagreb 1998., str. 1101. - 1103.
13. Žigmanov, Tomislav, "Neostvarenost prava na školovanje na materinskom jeziku", *Informator o manjinskim zajednicama u Vojvodini*, br. 4-5, Novi Sad 1999., str. 10. - 13.
14. Miković, Milovan, "Razlozi koji nalažu pokretanje književnog časopisa za Hrvate u SRJ", *Informator o kulturnom stvaralaštvu u manjinskim zajednicama u Vojvodini*, br. 17, Novi Sad 2000., str. 7. - 12.; *Kontakt Hrvatska*, br. 13, specijalni prilog tjednika *Odgovor*, Beograd 2001., str. 12. - 13.
15. Žigmanov, Tomislav, "Pouke i smjerokazi desetogodišnjeg iskustva – političke organizacije i hrvatska zajednica u Vojvodini", *Informator o manjinskim zajednicama u Vojvodini*, br. 10-11, Novi Sad 2000., str. 5. - 9.
16. Žigmanov, Tomislav, "Nesređeno i neuređeno stanje – Hrvati u Vojvodini i pitanje naklade knjiga", *Informator o manjinskim zajednicama u Vojvodini*, br. 12, Novi Sad 2000., str. 17. - 20.
17. Žigmanov, Tomislav, "Priključenje ujedinjenoj oporbi donijelo uspjeh", *Informator o kulturnom stvaralaštvu u manjinskim zajednicama u Vojvodini*, br. 13-14, Novi Sad 2000., str. 15. - 19.
18. Žigmanov, Tomislav, "Artikulacija strateških ciljeva hrvatske zajednice u SRJ", *Informator o kulturnom stvaralaštvu u manjinskim zajednicama u Vojvodini*, br. 17, Novi Sad 2000., str. 3. - 7.; *Subotička Danica (nova)*,

- Subotica 2000. str. 215. - 219.; *Kontakt Hrvatska*, br. 13, specijalni prilog tjednika *Odgovor*, Beograd 2001., str. 10. - 12.
19. Romić, Zlatko, "Više teorije, manje prakse", *Informator o kulturnom stvaralaštvu u manjinskim zajednicama u Vojvodini*, br. 20-21, Novi Sad 2001., str. 3. - 7.
 20. Romić, Zlatko, "Mediji na hrvatskom", *Informator o kulturnom stvaralaštvu u manjinskim zajednicama u Vojvodini*, br. 25-26, Novi Sad 2001., str. 16. - 20.
 21. Ivanović, Josip, "Obrazovanje Hrvata na materinskom jeziku u SRJ", *Informator o manjinskim zajednicama u Vojvodini*, br. 33-34, Novi Sad 2002., str. 7. - 10.
 22. Ivanović, Josip, "Hrvatska nacionalna zajednica", *Obrazovna politika za nacionalne zajednice*, Konrad Adenauer Stiftung, Beograd 2002., str. 66. - 68.
 23. Kovačević, Jasmina, "Što će pokazati popis stanovništva koji se upravo provodi u Srbiji i Crnoj Gori – Egzodus Hrvata iz Vojvodine", *Hrvatsko slovo*, br. 364., Zagreb 12. travnja 2002.
 24. Runje, Dujo, "Hrvatska nacionalna manjina i problem obrazovanja", *Informator o manjinskim zajednicama u Vojvodini*, br. 31-32, Novi Sad 2002., str. 11. - 15.
 25. Runje, Dujo, "Nacionalni savjet Hrvata – strepnje i nadanja", *Informator o manjinskim zajednicama u Vojvodini*, br. 37-38, Novi Sad 2002., str. 11. - 16.
 26. Žigmanov, Tomislav, "Vojvođanski Hrvati i kulturna produkcija u prošloj godini – incident kao mjera i stanje stvari", *Informator o manjinskim zajednicama u Vojvodini*, br. 27-28, Novi Sad 2002., str. 14. - 18.

4. Autografirane publikacije

Na kraju, reći ćemo ukratko nešto i o prigodnim i internim publikacijama vojvođanskih Hrvata. Naime, u komunikaciji među članovima neke ustanove, organizacije ili pokreta, te uopće potrebe za javnim oglašavanjem i obavještavanjem šire javnosti, relativno često i u institucijama i organizacijama vojvođanskih Hrvata susrećemo različite oblike tiskovina. Isto tako, nije rijedak slučaj i da značajnije kulturne manifestacije, događaji ili obljetnice također prate prigodne male brošure ili drugovrsne publikacije, koje donose napise na hrvatskom jeziku. Ova praksa osobito vrijedi za institucije i organizacije koje djeluju na teritoriju subotičke općine, a značajno se razvila nakon 2000. godine.

Osnovne značajke tih internih "glasila" su da su one obično male po opsegu, zatim da nemaju veliku nakladu, dijele se u većini besplatno u sklopu institucija ili projekata, jednostavnih su grafičkih rješenja, jeftina im je izrada i nemaju uvijek dosljednu jezičnu politiku. Točan broj i vrstu ovih publikacija teško je utvrditi. Pa ipak, mi smo se opredijelili da među njima,

a prema kriteriju redovitosti izlaženja i važnosti, izdvojimo sljedeće takve tiskovine.

1. *Katalog likovne Kolonije naive u tehnici slame*. Najstarija je takva publikacija – redovito izlazi već 17 godina. Objavljuje ga organizator – Hrvatsko kulturno-prosvjetno društvo "Matija Gubec" iz Tavankuta jednom godišnje za vrijeme održavanja Kolonije tijekom ljeta, na tridesetak stranica u nakladi od stotinjak primjeraka. Osim što donosi prigodni predgovor nekog likovnog kritičara ili povjesničara, kulturnog djelatnika ili svećenika, u Katalogu se obično objavljuju i crno-bijele fotografije slika od slame sudionica, zatim kratki životopisi svake sudionice, kao i program manifestacije. Napominjemo da je i veći broj izložbi tavankutskih slamarki, osobito onih u inozemstvu, redovito pratio i relativno luksuzan katalog izložbi, npr. katalog izložbe u Gradišću – *Naivna umjetnost u slami kod Bunjevceva* (1998.), zatim katalog izložbe u Zagrebu – *Slamarska umjetnost bunjevačkih Hrvatica* (1999.), katalog izložbe u Beogradu – *Naiva u tehnici slame* (2001.)...

2. *Seraf*, dvomjesečni interni bilten franjevačkog svjetovnog reda pri franjevačkom samostanu i crkvi sv. Mihovila u Subotici. Izlazi od 1995., ima format A 4, a najčešće se objavljuje na četiri ili šest stranica u nakladi od 700 primjeraka. Umnožava se fotokopiranjem. Pretežni dio sadržaja je meditativnog ili nabožnog karaktera.

3. *Informativni bilten Caritasa Jugoslavije*, izlazi od 2002. Izdaje ga četiri puta godišnje „Caritas Jugoslavije“ iz Beograda, a dijeli se besplatno po župama i u Vojvodini. Veći dio napisa, koji govore o aktivnostima ove humanitarne crkvene institucije, objavljuje se na srpskom jeziku.

4. *Gupčeva lipa – Kronika Hrvatskog kulturno-prosvjetnog društva "Matija Gubec"*, Tavankut, za 1998., Hrvatsko kulturno-prosvjetno društvo "Matija Gubec", Tavankut 1999., te *Gupčeva lipa – Kronika Hrvatskog kulturno-prosvjetnog društva "Matija Gubec"*, Tavankut, za 1999., Hrvatsko kulturno-prosvjetno društvo "Matija Gubec", Tavankut 2000. Na 16 stranica A 4 formata u ova dva broja *Gupčeve lipe* donose se najvažnije informacije o Društvu u protekloj godini, zatim o priređenim manifestacijama i događajima, te o radu odjela, a objavljuju se i napisi iz drugih medija, koji su pisali o njihovom radu.

5. Ovdje spadaju još i relativno brojne prigodne publikacije koje su vezane uz određenu kulturnu manifestaciju ili događaj. Takva je, recimo, brošura *Najselo 2002. Nagrada za kulturu Hrvatske matice iseljenika – Tavankut (Jugoslavija)*, Hrvatska matica iseljenika, Zagreb 2002., 12 str.; ili *7. tjedan hrvatskih manjina*, Hrvatska matica iseljenika, Zagreb 2001., 16 str.; ili o ona proslavi bana Jelačića: *200. obljetnica rođenja bana Josipa Jelačića*, Odbor za proslavu, Petrovaradin 2001., 16 str. Zatim, u ovu kategoriju spadaju i katalogi za izložbe, opsežnije pozivnice ili najave za književne večeri ili druge kulturne priredbe, separati sa znanstvenih skupova, kao i plakati i kalendari... Od kataloga takvi su: *Katalog za retrospektivnu izložbu slika Stipana Šabića* (Hrvatski kulturni centar "Bunjevačko kolo", Subotica 2001.) ili *Katalog za retrospektivnu izložbu slika Cilike Dulić Kasibe* (Organizacijski

odbor "Dužijanca 2001.", Subotica 2001.), zatim *Katalog za izložbu "Franjevačka prisutnost u Subotici – Ferencesek Szabadkán"* (Katolički institut za kulturu, povijest i duhovnost „Ivan Antunović“, Subotica 2000.); od prigodnih pozivnica navest ćemo onu koja se redovito objavljuje za književnu večer u sklopu Dužijance, npr. o Antunu Gustavu Matošu (Katolički institut za kulturu, povijest i duhovnost "Ivan Antunović", Subotica 1999.) ili o dr. Matiji Evetoviću (Katolički institut za kulturu, povijest i duhovnost „Ivan Antunović“, Subotica 2002.); od publikacija za znanstvene skupove navest ćemo *Knjigu sažetaka za skup "Nacionalna svijest i njeni psihološki, sociološki, politički i povijesni korelati"* (Hrvatski kulturni centar "Bunjevačko kolo" i Centar za društvena istraživanja, Subotica 2000., 28 str.). Sve ove publikacije su značajne prije svega zbog toga što donose i jedan broj informacija ne samo o manifestaciji, već i o osobi ili problemu o kojemu govore, te su tako često pouzdani dokumenti ne samo o događaju koji se njome najavljuje već i o osobi ili prigodi. No, glavna "bibliografska" teškoća vezana uz njih jest ta što o njima ne postoje pouzdani podaci, niti pak točna evidencija. Pa ipak, ono što se sa sigurnošću može glede toga reći jest to da neke institucije i organizacije Hrvata u Vojvodini češće od drugih imaju ovakvu praksu, osobito kada su u pitanju značajniji događaji. Među njima, gotovo redovitu praksu izdavanja ovakvih publikacija ima Katolički institut za kulturu, povijest i duhovnost „Ivan Antunović“, zatim vrlo često to čini i Hrvatsko akademsko društvo – HAD, Hrvatski kulturni centar "Bunjevačko kolo", osobito manifestacije u sklopu „Dužijanca“ i one koje priređuje Likovni odjel ovog centra, te tavankutsko Hrvatsko kulturno-prosvjetno društvo "Matija Gubec" i Hrvatsko kulturno-umjetničko društvo "Vladimir Nazor" iz Sombora.

6. Na kraju ćemo registrirati i župske obavijesti. Jedan broj župa, naime, mjesečno ili tjedno na listu ili dva daje na hrvatskome jeziku osnovne informacije o administraciji župe, zatim se donose najave događaja u župi ili biskupiji, te eventualno i druge informacije. Točan broj glasila ove vrste teško je utvrditi, ali je to češća praksa u gradskim župama, posebno u Subotici, negoli u seoskim župama.

5. Zaključak

Jasno je, dakle, da ovaj rad nije smjerala na nekakvu epohalnu važnost, niti se njime htjelo demonstrirati idealno tipski način u prikupljanju i obradi bibliografske građe koja može biti važna za povijest. Naprotiv. Cilj je ovog rada bio puno skromniji: što opsežnije zabilježiti ono što je o Hrvatima u Vojvodini u navedenom razdoblju bilo pisano kako bi rad mogao poslužiti kao osnova za moguća istraživanja. Ono opsežnije ovisilo je prije svega o višestrukim deficitima koje vojvođanski Hrvati imaju kada je u pitanju njihova autorepcija: od nepostojanja sukladnih institucija i bibliografske prakse, preko slabih kadrovskih potencijala, do nedostatka financijskih sredstava. Doda li se tomu njihova poslovična isključenost iz receptivnog prostora znanstvenih i drugih institucija u Hrvatskoj, tim prije se cijela stvar činila teža, ali ujedno i više nego potrebna. Dakle, ovim se radom, unatoč svemu,

cijeli taj problem želio tek unaprijediti, ne bi li se tako svjedočilo moguće približavanje suvremenim standardima na planu prikupljanja i bibliografske obrade relevantne građe za povijest, a što već imaju ozbiljnije ustrojene i institucionalno razvijenije manjinske zajednice.

Glede, pak, u radu prikupljene i obrađene građe sljedeće stvari nam se čine značajnima. Kao prvo, napominjemo da je najveći broj napisa o Hrvatima u Vojvodini objavljen upravo u Vojvodini, od čega je najviše u Subotici, što je onda potvrđuje kao njihovo kulturno središte, dok ni jedan napis nije objavljen u vojvođanskom dijelu Srijema, što govori da je ovdje hrvatstvo najslabije institucionalno razvijeno. Kao drugo, najveći broj autora napisa je također iz Vojvodine, pri čemu oni koji žive i rade u Hrvatskoj napise o zavičaju objavljuju po pravilu tamo, dok oni koji su ostali ovdje objavljuju manje u publikacijama koje sami izdaju negoli u publikacijama koje oni ne uređuju. I kao treće, zavidno je mali broj napisa kojima je cilj obuhvatiti i obraditi određeno područje života ili nekakav problem hrvatske zajednice u Vojvodini u razdoblju od 1990. do 2002., što je posljedica odsutnosti ne samo znanstvenih institucija već, i slabe znanstvene elite, koja uz to imaju slabu, neredovitu i neinstitucionalnu komunikaciju sa znanstvenicima i znanstvenim institucijama u Hrvatskoj.